

УДК 821.161.2.09 Пилипенко
<https://doi.org/10.33989/2524-2490.2020.32.202444>
 СВІТЛАНА ЛЕНСЬКА
 ORCID 0000-0002-9061-2777
 (Полтава) (Poltava)
 Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
 Country: Ukraine
 Email: svlenska@ukr.net

ГЕРОЇЧНЕ Й КОМІЧНЕ В МАЛІЙ ПРОЗІ СЕРГІЯ ПИЛИПЕНКА

У статті розглянуто окремі зразки малої прози Сергія Пилипенка – талановитого письменника «Розстріляного відродження», видатного громадського діяча й одного з провідних організаторів літературно-мистецького життя 1920-х років. Оповідання й новели, а також байки письменника присвячені актуальним соціально-політичним та морально-етичним проблемам. Розглянуто кілька творів, у яких відбивається героїчний пафос, а також комічно-гумористичних, що відображують творчий діапазон митця.

Ключові слова: оповідання; новела; «Розстріляне відродження»; героїчне; комічне.

Постать Сергія Пилипенка (1891–1934), очільника Спільки селянських письменників «Плуг», відомого організатора літературно-мистецького середовища 1920-х років, якого жартома називали «папашею», на жаль, належить до майже забутих письменників «Розстріляного відродження». Частково це можна пояснити тим, що талановитий редактор і громадський діяч приділяв багато уваги молодим письменникам, твори їх друкував у часописах «Плуг», «Плужанин», брав активну участь у літературній дискусії 1925–1927 рр., тому на написання власних творів часу майже не залишалося. З іншого боку, після розстрілу в 1934 р. ім'я Сергія Пилипенка свідомо замовчували й вилучали з літературного контексту.

Нині, завдяки виданим «Смолоскипом» «Вибраним творам» письменника, сучасний читач має можливість ознайомитися і з новелістикою, і з байками митця. Аналітичних студій про лідера «Плугу» вкрай мало: крім ґрунтовної передмови Р. Мельникова до «Вибраних творів» (Пилипенко, 2007), фрагментарні згадки про С. Пилипенка спостерігаємо у працях О. Мукомели (*Про Сергія Пилипенка*, 1992), а також літературознавців в діаспорі Ю. Шевельова (Шевельов, 2008) і М. Шкандрія (Шкандрій, 2006).

Перу С. Пилипенка належать близько тридцяти збірок оповідань і байок. Серед них – «Скалки життя» (1925), «Під Черніговом» (1927), «Тисячі в одиницях» (1928), «Острів Драйкройцен (із військового щоденника 1916–1917)» (1930), «Коли батько плакав» (1930), «Байківниця» (1922), «Байки» (1927), «Кропивині байки» (1930), «Анекдоти старого редактора» (1933) та ін.

Свої твори С. Пилипенко підписував псевдонімами Сергій Сліпий, Плугатар, Книгочій, Слухач.

Тематика творчості митця охоплювала найширше коло громадських та морально-етичних проблем. Оскільки С. Пилипенко пройшов шляхи Першої світової війни й революції 1917 року, брав активну участь у національно-визвольних змаганнях, ці теми відображені в новелах та оповіданнях «У бору», «Тамбовці», «Коли батько плакав», «Льодолом», «Тисячі в одиницях» та ін.

Героїчний пафос пронизує новелу, зіткану з окремих фрагментів «Тисячі в одиницях» (1922). Головними героїнями мікронovel-фрагментів стають невідомі прості жінки, без імен, без указувань на місце й час подій. Це неначе вихоплені прожектором із темряви війни та горя яскраві жіночі обличчя. Твір складається з авторського вступу, дев'яти мікронovel і кінцівки. У вступі С. Пилипенко проникливо пише: «Вони не були комуністками, не були солдатами революції. Але вони принесли на її вівтар свою лепту вдовиці. І я згадую про них із побожністю» (Пилипенко, 2007, с. 316). У мікронovelах автор показує маленькі подвиги, коли прості жінки жертвували власними інтересами заради загальних. Наприклад, в одній із них розповідається про двох дівчат, які клеїли коробки. Одна зустрічалася з робітником-залізничником, але коли він заявив, що йде «до гетьманської варті» (мається на увазі гетьманат П. Скоропадського), «добрі гроші дають» (Там само), хлюпнула йому карболкою у вічі. Учинок дівчини мотивований її словами: «Та не діждеш наших братів-робітників розстрілювати» (Там само).

Друга історія розгортається після розправи білогвардійців над повсталими робітниками: «На чолі полковник. Пика червона, масна. Ой же били, ой же рубали! І нагаями, й шаблями. Упарився полковник, іде до столовки чимсь прохолодитися. – “Гей, красуне, прийдеш увечері до мене?” – “Прийду”. Сказав би, як знав – бодай не приходила: як заснув полковник з утоми – вже й не прокинувся» (Пилипенко, 2007, с. 317).

У наступних фрагментах автор показує, як і старі, і недужі – усі підтримують, переховують, рятують повстанців. Дівчину згвалтували за те, що не знайшли захованого парубка, але вона не виказала схованки. «Шевчиху погромники вбили. Сидить швець з немовлятами, плаче: “Це за те, що ми євреями народилися”. Прийшла покоївка з шляхетського дому, каже: “Чим я панам служитиму, бери мене за жінку, твоїм немовлятам матіркою буду”» (Пилипенко, 2007, с. 318). Подвиги таких непомітних «муралів революції» (М. Хвильовий) С. Пилипенко уславив у «Тисячах в одиницях».

Трагічну історію оповідає маленькому Петрикові батько: як під час національно-визвольних змагань у бою загинула мати хлопчика від вибуху гранати. Вона врятувала життя чоловікові, але сама стала жертвою. І тоді батько заплакав. Петрик також гірко плакав, слухаючи розповідь про смерть матері («Коли батько плакав», 1927).

В оповіданні «У поході (з військового щоденника 1916–1917 рр.)» (1928) зображено сірі солдатські будні в далекій Латвії. Один із солдатів, літній галичанин Шамотнявий, не здатний до військової служби, його постійно карають, дорікають за нечіткий крок під час переходу, за інші дрібні вади. Військо відступає: «...без набоїв, без розумного керівництва, під подвійним натиском австро-німецьких генералів Манекена й Гінденбурга, що взяли південно-західню групу в залізні лещата» (Пилипенко, 2007, с. 199). Чоловік пригадує, як торік вони відступали з Галичини.

Автор співчуває своєму герою: «Згадує ще Шамотнявий, як десь на перехресті, коло розп'яття – хрести в Галичині на перехрестях і досі висять, або й цілі фігури – стояв старий селянин, сам як розп'яття. Мовчазна, німа туга в очах, безсило опущені руки. Драна свита на плечах – і тої небавом не буде. Загинула селянська надія, єдиний достаток – хліб...» (Там само). Селянин-галичанин, який став солдатом і опинився в далекій Латвії, шкодує лише про те, що змушений виконувати накази й іти на безглузду смерть замість того, щоб вирощувати хліб і виховувати власних дітей. Письменник показує життя очима простого чоловіка, який гірко шкодує про змарновані роки життя.

Однією з реалій початку 1920-х рр. була діяльність ЧК («всеросійської надзвичайної комісії», яка відзначилася особливою жорстокістю й масовістю жертвами серед населення). М. Хвильовий досить правдиво розкрив сутність її роботи в новелі «Я (Романтика)». С. Пилипенко створив новелу «Страха ради комісарського» (1924), де розповідається, як за телеграмою з Харкова поспішає на допомогу породіллі професор-медик. Дорогою завідувач місцевого відділу здоров'я доповідає, що в неї зараження крові, але районні лікарі не вводили стрептококову сироватку, незважаючи на його накази. Професор Штольман оглянув хвору й діагностував тиф, при якому сироватка протипоказана: «Вона на серце, всім відомо, додає... Тож і погіршало, – як ще не вмерла. Сором вам, колеги, сором, кажу...» (Пилипенко, 2007, с. 92). Породілля виявилася дружиною голови місцевої ЧК. Кульмінацією новели є реакція районних лікарів: «Професор глянув гнівно довкола і замовк, зачудований: до нього весело всміхався десяток очей, заввід здоров'я одвернувся в куток і похнюпивсь, а замість переляканого, бадьорий голос старшого лікаря чуло бринів:

– Спасибі вам, професоре! Визволили з біди. Ми й самі діагностували тифус. Страха ради комісарського на сироватку погодилися» (Пилипенко, 2007, с. 92).

Отже, вирішальним виявився страх, який мало не відправив на той світ молододу жінку.

Побутові сценки відображені в оповіданнях «Товариська послуга», «Любовні пригоди», «Друзі дітей». Анекдотичні ситуації склали сюжети новел «Гріх», «Банда».

Дія в новелі «Банда» (1924) розгортається в Підгаєцькій цукроварні, яка під час національно-визвольних змагань неодноразово ставала місцем боїв і кривавих протистоянь. Про суворі роки протистоянь автор пише з гумором, використовуючи прийом прозивних прізвиськ: комендант цукроварні – Трясогуз, а отаман повстанців – Чорний. Під час першого нападу загону Чорного було забрано мануфактуру, прислану з міста, а також отаман «тільки одного міліціонера забив і руду Шевчиху згвалтував. А може, й того не було, бо клята баба щось дуже рано після цього дитя привела. Чи не Кирило-писарчук, кажуть люди, з нею побандитував, а вже на Чорного звернули, щоб очі одвести старому Шевцеві» (Пилипенко, 2007, с. 78). Удруге отаман захопив цукроварню й вивіз двадцять підвід солодкого. «А на третій раз інакше скоїлося» (Там само). Звістка хлопчика про те, що в гаю під містечком «бан-

дити на автомобілях приїхали», переполошила всіх: «Воєнком на коня. В окружкомі паніка, телефони дзеленчать, на вулиці верхівці скачуть, комсомольці збирають мітинг... Нарешті вирядили експедицію. Попереду кінних півсотні, далі кулеметів двоє на тачанках, позаду піших набралось чоловіка з півтора. А в місті комсомол озброївся, скрізь на підступах варту порозстановлювали» (Пилипенко, 2007, с. 79). Місцеві поховалися хто куди. Воєнком Скорохватський доповідав в окружком, що оточив бандитів та із шаблею нагодо відважно кинувся до бою. Але новелістичний пуант і несподівана розв'язка трансформують героїчний стиль оповіді в комічний: «Підскочив соколом, та й став стовпом придорожнім: перед ним стояв сиротливо на тринозі апарат кінематографічний. Мало було не повбивали артистів, що сюди картину на зразок "Остапа Бандури" приїхали тоді знімати» (Пилипенко, 2007, с. 80).

Отже, у малій прозі Сергія Пилипенка розкриваються найрізноманітніші проблеми – від Першої світової війни й національно-визвольних змагань до комічних побутових ситуацій. Письменник майстерно послуговується широким спектром комічного, а діапазон його творчості сягає від високого героїчного пафосу до м'якого гумору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Лейтес А., Яшек М. Десять років української літератури (1917–1927) / [за заг. ред. С. Пилипенка. Харків : Держвидав України, 1928. Т. 1. 672 с.
- Мельників Р. «Папаша» червоного ренесансу. Шкіц до портрета Сергія Пилипенка. *Кур'єр Кривбасу*. 2007. № 9–10. С. 178–196.
- Мукомела О. Післямова. *Про Сергія Пилипенка: Спогади сучасників*. Київ : Мартиролог України, 1992.
- Пилипенко С. Вибрані твори / [упоряд., передм., прим. Р. Мельникова]. Київ : Смолоскип, 2007. 887 с.
- Шевельов Ю. Літ Ікара (Про памфлети Миколи Хвильового). Шевельов Ю. *Вибрані праці : у 2 кн. Кн. II. Літературознавство*. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 287–343.
- Шкандрій М. Модерністи, марксистки і нація. Українська літературна дискусія 1920-х років / пер. з англ. М. Климчука. Київ : Ніка-центр, 2006. 384 с.

SVITLANA LENSKA

HEROIC AND COMIC IN SHORT PROSE SERGIY PILIPENKO

This study focuses on the analysis of the short stories by Sergiy Pilipenko (1891–1934). He headed the Union of Peasant Writers "The Plow", and was the editor of popular magazines "The Plow" and "Pluzhanin". He was an active participant in the literary and artistic movement of 1920s, now called the Executed Renaissance. Sergiy Pilipenko was repressed in 1934 and has since been almost unknown to the general public.

But he was a talented writer. He has written about 30 books of small prose and fables. The most famous are "Rolls of life" (1925), "Near Chernihiv" (1927), "Thousands in Units" (1928), "Draykroytsen Island (from the military diary 1916–1917)" (1930), "When Father Wept" (1930), "Fable" (1922), "Fables" (1927), "Nettle Fables" (1930), "Anecdotes of the old Editor" (1933) and others.

The subject of creativity of the artist covered the widest range of public and moral and ethical problems. Since S. Pylypenko passed the paths of the First World War and the Revolutions of 1917, he took an active part in national liberation competitions, these themes are reflected in the short stories and stories "In Bohr", "Tambovtsi", "When Father Wept", "Icebreaker", "Thousands in Units" and others.

In the article the stories "Thousands in Units", "When Father Wept", "On the Hike (From the Military Diary of 1916–1917)", "For fear of the commissar" analyzes in the perspective of heroic and tragic pathos.

Anecdotal situations amounted to the stories of the novels "The Sin", "Gang". The short story "Gang" tells how people were scared of rebel attacks, but it turned out that they were filmmakers who knew the movie.

Thus, the writer is skillfully served by a wide variety of comic, and his range of creativity ranges from high heroic pathos to mild humor.

Key words: short story; small prose; Executed Renaissance; heroic; comic.

REFERENCES

- Leites, A., Yashek, M., Pylypenko, S. (Ed.) (1928). *Desiat rokiv ukrainskoi literatury (1917–1927) [Ten Years of Ukrainian Literature (1917–1927)]* (Vol. 1). Kharkiv: Derzhvydav Ukrainy [in Ukrainian].
- Melnykiv, R. (2007). "Papasha" chervonoho renesansu. Shkits do portreta Serhiia Pylypenka [Daddy of the Red Renaissance. Sketch to the portrait of Sergei Pilipenko]. *Kur'ier Kryvbasu [Krivbass courier]*, 9–10, 178–196 [in Ukrainian].
- Mukomela, O. (1992). Pisliamova [Epilogue]. *Pro Serhiia Pylypenka: Spohady suchasnykiv [About Sergey Pylypenko]*. Kyiv: Martyroloh Ukrainy [in Ukrainian].
- Pylypenko, S. (2007). *Vybrani tvory [Selected works]*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
- Shevelov, Yu. (2008). Lit Ikara (Pro pamflety Mykoly Khvylovoho) [Flight of Icarus (About pamphlets by Mykola Khvylovoyi)]. In Shevelov Yu., *Vybrani pratsi [Selected works]* (Book II. Literaturoznnavstvo, pp. 287–343). Kyiv: VD "Kyievo-Mohylianska akademiia" [in Ukrainian].
- Shkandrii, M. (2006). *Modernisty, marksysty i natsiia. Ukrainska literaturna dyskusiiia 1920-kh rokiv [Modernists, Marxists and the nation. Ukrainian literary discussion of the 1920 s.]*. Kyiv: Nika-tsentr [in Ukrainian].

Одержано 25.02.2020